

Filip Čuček*

Vojaški samomori v Avstriji od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne (z nekaj slovenskimi primeri)**

IZVLEČEK

V prispevku avtor analizira samomore v avstrijski vojski od druge polovice 19. stoletja do začetka prve svetovne vojne. V nasprotju s Prusijo, ki je podatke o vojaških samomorih objavljala že od konca 18. stoletja, imamo za Avstrijo prve analitične podatke šele sredi 19. stoletja. Do preloma stoletja je samomore v avstrijski vojski analiziralo več avtorjev, vsi pa so si bili edini, da je bila Avstrija po številu samomorov v evropskem vrhu. Toda počasi je v ospredje prihajal tudi glavni vzrok za samomore – surovo ravnanje nadrejenih z novinci. Medtem je vojska skušala samomore patologizirati in s pomočjo številnih obdukcij pokazati, da je vzrok pogostih samomorov (poleg psihične labilnosti vojakov) tudi v njihovih organskih anomalijah.

Ključne besede: samomor, vojska, avstrijska ustavna doba, Avstrija, slovenske dežele

ABSTRACT

MILITARY SUICIDES IN AUSTRIA FROM THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY UNTIL WORLD WAR I (WITH SOME SLOVENIAN EXAMPLES)

In the contribution, the author analyses suicides in the Austrian Army from the second half of the 19th century to the beginning of World War I. Unlike Prussia, which started

* **Dr., viš. znan. sod., Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; filipc@inz.si**

** Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta št. J6-3123 *Greh, sramota, simptom: samomor in njegove percepcije na Slovenskem (1850-2000)*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno in inovativno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

publishing data on military suicides already at the end of the 18th century, the first available analytical data for Austria dates back to as late as the middle of the 19th century. By the turn of the century, several authors analysed suicide rates in the Austrian Army, and they all agreed that Austria had the highest number of suicides in Europe. Gradually, the main reason for suicides was also becoming apparent: the brutal treatment of recruits by their superiors. Meanwhile, the Army attempted to portray suicides as pathological and demonstrate, by carrying out numerous autopsies, that many suicides were caused by the soldier's physical abnormalities (in addition to their psychological instability).

Keywords: suicide, army, Austrian constitutional period, Austria, Slovenian provinces

Ko je leta 1900 v dunajski *Neue Freie Presse* izšla novela *Poročnik Gustl* (*Leutnant Gustl*), v kateri je avtor, avstrijski pisatelj Arthur Schnitzler, pokazal na izjemno tesno povezavo med avstrijsko vojsko, častjo (dvobojem) in tudi samomorom, je objava naletela na oster odziv vojaških krogov. Schnitzler je posredno namigoval na »okostenelost«
institucije, ki bi potrebovala temeljito reformo (oziroma času primerno modernizacijo), s čimer je načel čast in ugled avstrijske armade. Zaradi »afere«
je bil deležen splošnega neodobranja vojaških krogov, prav tako pa je izgubil tudi oficirski čin.

»Tezo«, da so vojaki (tudi) samomorilci, je mogoče najti v nekaterih osrednjih besedilih avstrijske književnosti 20. stoletja, ki obravnavajo »rajnko«
monarhijo oziroma »habsburški mit«. Že madžarski avtor Andreas Latzko je proti koncu vélike vojne (v delih *Menschen im Krieg*, 1917, in *Friedensgericht*, 1918) sólo vojno označil kot »samomorilsko institucijo«. Samomor je v svojem osrednjem delu *Radetzkijeva koračnica* (*Radetzky Marsch*, 1932) obravnaval Joseph Roth in vzrok za samomor prav tako »našel«
v vojni. Še bolj kot Roth je na problematiko opozarjal Stefan Zweig v romanu *Nestrpnost srca* (*Ungeduld des Herzens*, 1939), češ da je že vojna kot taka povsem samomorilska institucija.¹

Če so ti trije avtorji opozarjali na nepotrebnost vojne in kazali na njeno samomorilnost, je Schnitzler na prelomu stoletja razkrival blišč in bedo avstrijske vojske v mirnem času. Razen bosansko-hercegovske »epizode«, ko je Avstro-Ogrska leta 1878 okupirala omenjeni deželi, je od avstrijsko-pruske vojne leta 1866 pa vse do izbruha prve svetovne vojne leta 1914, se pravi slabih petdeset let, država preživela v miru. Toda po izgubi vodilne vloge v Nemški zvezi leta 1866 je bila novoustanovljena dvojna monarhija prisiljena v reformo vojske, enega izmed stebrov skupne države. Po reformi leta 1868, ki je uvajala splošno vojaško obveznost, pa se je v vojski pričelo počasi stopnjevati število samomorov, ki so tema pričujoče razprave. Fenomen samomora, ki je bil sicer redkejši v vojnah, pogostejši pa v mirnem obdobju,² je v avstrijski vojski (kot tudi sicer) naraščal in vrh dosegel konec osemdesetih let 19. stoletja.

1 Johann Georg Lughofer, »Soldaten sind Selbstmörder: der suizidale Kriegsheld in der österreichischen Literatur,«
Brüner Beiträge zur Germanistik und Nordistik 32 (2018): 37–52.

2 Thomas Garrigue Masaryk, *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung* (Wien: Verlag von Carl Konegen, 1881), 53.

Medtem ko v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja Avstrija po stopnji civilnih samomorov³ na evropskem kontinentu ni bila v ospredju, je bila v vojaških samomorih zmeraj daleč pred vsemi.⁴ V nasprotju s Prusijo (in nekaterimi drugimi nemškimi kneževinami), ki je že v 18. stoletju objavljala analize glede samomorov v vojski,⁵ imamo za Avstrijo prve analitične podatke šele sredi 19. stoletja. Zdravnik avstrijske armade in asistent dunajske vojaške bolnišnice Henry Wallmann je raziskoval samomor v dunajskem garnizonu (štirideseta leta in prva polovica petdesetih let) ter ugotavljal, da so se samomorji v času neoabsolutizma precej povečali. Največ samomorov je bilo v zadnjem letu njegove študije, leta 1856, medtem ko je bila stopnja samomorov najnižja tik pred marčno revolucijo, leta 1847. Dve tretjini samomorilcev je svoje življenje končalo z ustrelitvijo, medtem ko se jih je petina obesila. Vzroki za samomor so bili sicer težko določljivi, najpogostejši je bil strah pred kaznijo, potem nezadovoljstvo s služenjem v vojski in z vojaškim načinom življenja, dalje melanholija, domotožje, razuzdanost, igre na srečo, alkohol, dolgovi, ranjen ponos oziroma čast in na koncu razne poškodbe. Največ samomorilcev je bilo starih med 22 in 25 let.⁶

Dunajski statistik Gustav Adolf Schimmer je nekaj let kasneje objavil prvo širšo študijo o vojaških samomorih v Avstriji v obdobju neoabsolutizma (*Biotik der k. k. österreichischen Armee im Frieden*) in potrdil nekatere Wallmanove ugotovitve. Za obdobje 1851–57 je navajal, da je bilo v vojski 2071 samomorov, med civilisti pa 8828 (v moški populaciji), kar je predstavljalo desetkrat več samomorov v vojski. Največ vojakov-samomorilcev je bilo v pehoti, nato sta sledili konjenica in žandarmerija, šele potem topništvo in inženirstvo, čeprav je bilo topništvo trikrat bolj zastopano kot žandarmerija. Več kot polovica nasilnih smrti v vojski je bilo samomorov (55 % – v civilu 12 %), od vseh umrlih v vojski pa 2,5 % – v civilu 0,27 %). Stopnja samomorov je bila v vojski najvišja pri starosti 20–25 let, največ samomorov je bilo izvršenih maja in junija, ob daljših dnevih, potem pa julija in avgusta. Dobrih 40 % samomorilcev je imelo psihične težave, za 35 % samomorov so bili krivi naveličanost, skrb, bolezen in ljubezenske težave, medtem ko je 15 % vojakov storilo samomor zaradi zločina in strahu pred kaznijo.⁷

Stopnja samomorov v vojski je po obnovi ustavnega življenja v monarhiji, še bolj pa, kot že omenjeno, po reformi vojske leta 1868 pričela strmeje naraščati, zaradi stopnjujočega vojaškega nasilja pa so se spreminjali tudi vzroki. Mladi zasebni docent Tomáš Garrigue Masaryk je leta 1881 na dunajski univerzi objavil svoje habilitacijsko delo (*Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung*), v katerem je v bistvu pionirsko obdelal problematiko samomora kot filozofsko-sociološkega fenomena in analiziral družbene razmere, ki so se odražale v samomorilnem dejanju. V posebnem poglavju

3 Več gl. Julius Platter, »Über den Selbstmord in Österreich in den Jahren 1819–1872,« *Statistische Monatschrift* 2 (1876): 97–107. Norbert Ortmayr, »Selbstmord in Österreich 1819–1988,« *Zeitgeschichte* 17 (1990): 209–25.

4 *Militär-Zeitung*, 15. 3. 1894, »Die Selbstmorde in der preussischen Armee,« 74.

5 Prim. Alexander Kästner, »'Desertionen in das Jenseits.' Ansätze und Desiderate einer militärhistorischen Suizidforschung für die Frühe Neuzeit,« *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit* 11, št. 2 (2007): 85–111.

6 *American Medical Monthly*, »On Gunshot Wounds of Military Suicides,« Vol. IX, 1858, 30, 31.

7 Gustav Adolf Schimmer, *Biotik der k. k. österreichischen Armee im Frieden* (Wien: Wilhelm Braumüller, 1863), 53–61.

je prikazal avstrijsko vojsko, ki je imela v prvi polovici sedemdesetih let med 0,8 in 1,3 ‰ samomorov, ostale države pa bistveno (vsaj za polovico) manj. Če je bilo leta 1867 v avstrijski vojski 147 samomorov, jih je bilo leta 1876 že 330.⁸ 70 odstotkov samomorilcev je bilo rojenih v Cislajtaniji, največ jih je, kot so pokazali že starejši avtorji, prihajalo iz konjenice in žandarmerije, manj iz topništva in inženirstva. Glede na absolutno zastopanost v vojski je največji delež samomorov odpadel na oficirje in nižje oficirje. Kljub temu da so bili vojaki načeloma krepotni, sposobni, telesno močni fantje, ki jim ni bilo treba skrbeti za obleko in hrano ter so v primeru bolezni dobili ustrezno zdravniško oskrbo, je ugotavljal, da je prvi vzrok za samomor v drugačni klimi, v spremembi okolja, v domotožju, kar je marsikoga popolnoma vrglo iz tira, potem v strahu pred kaznijo, v alkoholizmu, psihičnih težavah, v naporu in ponekod v slabi prehrani. Dejstvo je, da sta v vojski vladali stroga hierarhija in disciplina, nadrejeni pa so se vse bolj »izživljali« nad vojaki in zahtevali popolno poslušnost ter znanja, ki so pogosto mejila na nemogoče. Ob neizpolnitvi zahtev in ob prekrških je pogosto sledila huda kazen, ki je bila za navadnega vojaka očitno preveliko breme. Na drugi strani vojaško življenje ni bilo nič kaj prijetno, saj vojska ni nudila nobenega udobja, kasarne pa so bile prej podobne zaporom kot bivališčem vojakov. Ne nazadnje je marsikoga strla tudi splošna vojaška obveznost; obvezno triletno služenje, medtem ko so še devet let ostali v rezervi.⁹

Zaradi naraščanja števila samomorov so vojaške oblasti leta 1887 uvedle preiskave samomorilcev, s katerimi so želeli ugotavljati prištevnost vojakov v času samomora.¹⁰ Medtem je nemški zdravnik Hugo Bernheim konec osemdesetih let v berlinski *Die Gegenwart* (v nasprotju s stališči nekaterih drugih raziskovalcev, ki so vzroke pogosto izolirali) menil, da je vzrok samomora splet več dejavnikov (s psihičnim zdravjem na prvem mestu), in pojasnjeval, zakaj je v vojski toliko več samomorov kot v civilnem življenju. Izhajal je iz dejstva, da je med moškimi tudi sicer več samomorov, vojska pa je bila popolnoma moška institucija. Menil je, da je med neporočenimi stopnja samomora višja kot med poročenimi, v vojski pa je bila velika večina neporočenih. Prav tako je bilo mestno življenje bolj »naklonjeno« samomoru kot podeželje. Poudaril je, da se je največ samomorov zgodilo v poletnih mesecih, kar je utemeljil z dejstvom, da so bile poleti praviloma vojaške vaje, zaradi česar je bil dostop do municije lažji, septembra in oktobra pa sta sledila odpust vojakov in sprejem novih, kar je botrovalo temu, da sta bila ta dva meseca najmanj »na udaru«. Sklenil je, da so v vojski »negativni« dejavniki, ki vplivajo na samomor, enostavno sovpadali; več faktorjev je v vojaškem miljeju odločilno vplivalo na to, da je posameznik storil samomor, na prvem mestu pa je bilo vsekakor psihično zdravje vojaka. To se pri rekrutiranju vojakov ni ugotavljalo, zato je bilo med naborniki veliko oseb s psihičnimi motnjami, ki so bolezen razvile prav med

8 Naraščanje samomorov v avstrijski vojski je vse bolj skrbelo tudi vojaške kroge. Prim. *Militär-Zeitung*, »Zum Capitel: Selbstmord,« 6. 12. 1881, 775, 776.

9 Masaryk, *Der Selbstmord*, 51–56.

10 Hannes Leidinger, »Suizid und Militär,« v: Laurence Cole, Christa Hämmerle in Martin Schutz (ur.), *Glanz – Gewalt – Gehorsam. Militär und Gesellschaft in der Habsburgermonarchie (1800 bis 1918)* (Essen: Klartext Verlag, 2011), 339.

služenjem vojaščine. Po njegovem mnenju bi bilo samomorov v vojski gotovo manj, če bi bilo mogoče takšnim osebam preprečiti služenje vojaščine.¹¹

Upokojeni vojaški zdravnik dr. Josef Roth je aprila 1891 v *Statistische Monatschrift* analiziral samomore v avstrijski vojski za sedemdeseta in osemdeseta leta. Prišel je do ugotovitve, da je bilo v letih 1873–90 v celotni avstro-ogrski vojski storjenih 5808 samomorov (in 1485 poskusov samomora), kar je znašalo povprečno 323 samomorov (1,2 ‰ – v »civilu« 0,47 ‰) na leto (od tega 3431 oziroma 1,23 ‰) v Cisaljtaniji, 1982 oziroma 1,25 ‰ v Transaljtaniji in 395 oziroma 0,87 ‰ v Bosni in Hercegovini – samomori so sicer do konca osemdesetih let naraščali; v BiH so se v drugi polovici osemdesetih let celo podvojili). Največji delež je imela Češka (1,6 ‰ – 0,62 ‰), nato Moravska in Šlezija (1,4 ‰ – 0,58 ‰), Galicija in Bukovina (1,37 ‰ – 0,31 ‰), Zgornja in Spodnja Avstrija ter Salzburg (0,94 ‰ – 0,66 ‰), najmanj pa Tirolska, Vorarlberg in Dalmacija. Notranjeavstrijske dežele (Štajerska, Kranjska, Koroška in Primorska) so bile v »vojaškem« smislu nekje na sredini, medtem ko so imele civilnih samomorov precej manj (1,04 ‰ – 0,29 ‰). Največ samomorov je bilo med Rutenci (18 ‰), potem Čehi (17 ‰), nato Madžari (15 ‰), Poljaki (15 ‰), Romuni (14 ‰), Nemci (13 ‰) in Hrvati (8 ‰). 70 ‰ vojakov samomorilcev je bilo rimokatolikov, 10 ‰ grškokatolikov, 10 ‰ evangeličanov, 5 ‰ grškopravoslavcev in 5 ‰ Judov. Absolutno sta bili dve tretjini samomorov napravljeni med navadnimi vojaki, četrtnina med nižjimi oficirji, ostali pa med oficirji in uradništvom (glede na zastopanost je bil največji delež med nižjimi oficirji in oficirji). Največ samomorov je bilo na Češkem (22 ‰), v Galiciji (16 ‰), na Moravskem (7 ‰) in v Spodnji Avstriji (5 ‰). Dežele s slovenskim prebivalstvom so imele nizko stopnjo deleža samomorov v vojski (Štajerska 3,3 ‰, Koroška 1,1 ‰, Kranjska 0,8 ‰, Primorska 0,2 ‰). 15 ‰ vojakov se je ubilo v prvih treh mesecih služenja, dobra četrtnina v prvem letu, petina v drugem letu, 15 ‰ pa v tretjem letu. Med 40 ‰ primerov samomora je bil vzrok neznan, sicer pa je bil na prvem mestu strah pred kaznijo (20 ‰), potem nezadovoljstvo z vojsko (10 ‰), ljubezenske težave (5 ‰), dolgovi (4 ‰), naveličanost (4 ‰), psihične težave (4 ‰) itd.¹²

Avtorji takšnih in drugačnih teorij so si bili proti koncu stoletja vse bolj edini: strah pred kaznijo in nezadovoljstvo z vojaškim življenjem sta bila poglavitna dejavnika, da se je vojak, še posebej če je prišel iz popolnoma drugačnega okolja, nevajen težkega vojaškega življenja, neustreznih bivanjskih razmer itd., odločil končati svoje življenje. Seveda moramo med dejavnike uvrstiti tudi psihično stanje posameznika, ki ga ob rekrutiranju ni bilo mogoče razbrati. Piko na i odločitvi za samomor v vojski pa je gotovo dala stroga (in surova) vojaška disciplina, saj se je ob storjenem prekršku vojak zavedal, da bo kaznovan, in tudi vedel, kakšno kazen lahko pričakuje.¹³ Nehumano ravnanje z vojaki seveda ni polnilo naslovnice avstrijskih časopisov, saj je vojska kot prvi steber države svoje notranje zadeve skrivala ali jih pometla pod preprogo. Kljub temu pa je kakšna informacija seveda ušla tudi v javnost, česar pa vojska

11 *Die Gegenwart*, »Der Selbstmord in der Armee,« 10. 3. 1888, 147–49; 17. 3. 1888, 164–66.

12 *Statistische Monatschrift* XVIII, 1892, »Die Selbstmorde in der k. u. k. Armee in den Jahren 1873–1890,« 196–200.

13 *Prim. Militär-Zeitung*, »Die Selbstmorde in der preussischen Armee,« 15. 3. 1894, 74–76. Andrew G. Bonnell, »Explaining Suicide in the Imperial German Army,« *German Studies Review* 37, št. 2 (2014): 277–79.

ni bila pretirano vesela. Nasprotno, šlo je vendarle za njen ugled, za njeno čast, zato je takšne »malenkosti« niso smele pretirano zmotiti. A vseeno. Potem ko je francoski vojaški zdravnik, major Rémi Edouard Longuet, leta 1891 na kongresu za higieno in demografijo v Londonu v svojem referatu obravnaval samomor v evropskih vojskah, je na prvo mesto postavil avstrijsko vojsko. Kljub temu da se je število vojaških samomorov v Evropi zniževalo, je bila v Avstriji statistika porazna; med leti 1875–87 je bilo na 100.000 mož 122 primerov samomora in 40 poskusov samomora. Če je bilo med letoma 1870 in 1874 še 89 primerov samomora na 100.000 vojakov, se je številka v naslednjih petih letih dvignila na 112, med letoma 1881 in 1887 pa se povzpela na 131 (največ leta 1886 – 149 – in najmanj leta 1887 – 97). (Za primerjavo: v obdobju 1870–90 je bila po številu samomorov na drugem mestu nemška vojska, približno 60 samomorov na 100.000 vojakov, potem Italija – 40, Francija – 29, Belgija – 24, Anglija – 23, Rusija – 20, Španija – 14.) Ugotavljal je, da nobena bolezen v vojski ni bila tako uničujoča kot samomor. Samomori so se vse pogosteje pojavljali med mladimi vojaki novinci, največ v prvih mesecih služenja (polovica vseh samomorov v prvem letu vojske), najbolj med nižjimi oficirji (trikrat pogosteje kot med navadnimi vojaki, med oficirji dvakrat pogosteje), med vojaki samomorilci pa je prednjačilo slovansko prebivalstvo. Najmanj samomorov je bilo v inženirskih četah, največ pa v konjenici in logistiki. Tri četrtine vseh samomorov so bile v Avstriji izvršene z ustrelitvijo, potem z obešenjem in utopitvijo. Glavni vzroki samomora so bili nezadovoljstvo s služenjem vojske, strah pred kaznovanjem, ljubezenske težave, psihične motnje, ne nazadnje tudi slabo materialno stanje vojakov.¹⁴

Njegovo navajanje je precej zmotilo najvišje avstrijske kroge. Državnozborski poslanec Ludwig baron Oppenheimer je kmalu zatem objavil članek, v katerem je skušal relativizirati Longuetova navajanja. Pisal je, da so njegove številke glede Avstrije absolutno previsoke, da je stopnja samomora v avstrijski vojski na podobni ravni kot v Nemčiji, nikakor pa ne takšna, kot jo je prikazoval Longuet.¹⁵ Toda visoke številke so potrjevali tudi drugi avtorji. Nemški zdravnik Eugen Rehfisch je dve leti kasneje v svoji raziskavi o samomoru (*Der Selbstmord*) prišel do podobnih zaključkov. V analizi je pokazal na postopno naraščanje števila samomorov v avstrijski vojski v osemdesetih letih, opozarjal na dejstvo, da Avstrija absolutno prednjači pred drugimi državami (vrhunec je bil leta 1889 s kar 422 samomori), in svaril pred pretirano disciplino, zahtevami ter pritiskom.¹⁶

Vojaška disciplina se je proti prelomu stoletja vse bolj stopnjevala, informacije o krutem ravnanju z vojaki pa so počasi »curljale« tudi v javnost. V začetku leta 1893 je tako moravski poslanec František Weber v državnem zboru opozarjal pred vse pogostejšimi samomori med vojaki in grajal nečloveško ravnanje, ki so si ga privoščili

14 *Allgemeine Militär-Zeitung* 66, št. 74, »Der Selbstmord in den Europäischen Heeren,« 16. 9. 1891, 589, 590. Prim. R. Longuet, »Le suicide dans les armées européennes,« *Archives de médecine et de pharmacie militaires* (1891): 435–53.

15 *Das Vaterland*, »Die Delegationen,« 4. 12. 1891, 1, 2. *Marburger Zeitung*, »Zur Selbstmordstatistik der europäischen Heere,« 11. 12. 1891, 668.

16 Eugen Rehfisch, *Der Selbstmord* (Berlin: Fischer's medizinische Buchhandlung, 1893), 121–33.

nadrejeni. Poleg redne vojske je poudaril rezervni sestav, ki se je udeleževal letnih vojaških vaj, tam pa je bil nemalokrat deležen grobega ravnanja. Nadrejeni naj bi jih pogosto zmerjali z zanikrneži, ki niso za nobeno rabo, s svinjami, mrhami, psi, ušivci, z bedastim zarodom in podobnim. Iz pisma nekega učitelja rezervista je tako navajal, da so morali opravljati najnavadnejša dela, čistiti stopnice, stranišča, in da so z mržnjo in gnusom hodili na vaje. Na koncu naj bi, med poostrenimi nacionalnimi razmerami v monarhiji, nadrejeni »lovili« in kaznovali tudi tiste, ki med seboj niso govorili nemško.¹⁷ O trpinčenju vojakov (večinoma so to počeli podčastniki) in številnih samomorih je aprila 1894 na Dunaju razpravljal tudi poljski poslanski klub.¹⁸ Toda vojska je takšne insinuacije skušala že v kali zatreti, kar ji je bolj ali manj tudi uspevalo.

Medtem je število samomorov v avstrijski vojski od devetdesetih let naprej pričelo upadati (število civilnih samomorov je v monarhiji sicer vseskozi naraščalo),¹⁹ a kljub temu so bile številke konec 19. in na začetku 20. stoletja še zmeraj precej visoke. Študija francoskega sociologa Emila Durkheima iz leta 1897 in statistična analiza Geoga von Mayrja iz leta 1901 sta potrjevali, da je Avstrija imela najvišjo stopnjo samomorov v vojski.²⁰ Vse bolj skrb zbujujoče pa so bile vedno pogostejše informacije o krutem ravnanju nadrejenih v vojski. Po uvedbi splošne volilne pravice leta 1907 so posebej socialdemokratski poslanci, ki so osvojili precejšnje število glasov, pričeli »vrtati« in spraševati glede visoke stopnje samomorilnosti v avstro-ogrski vojski. Med letoma 1907 in 1914 je vrsta državnoborskih preiskav obsodila kruto ravnanje nadrejenih v vojski, o vse pogostejših zlorabah v vojski pa je poročal tudi periodični tisk. Vojaške oblasti so se obtožbam poskušale izogniti in samomore patologizirati. Da bi se vojska torej zavarovala pred takšnimi namigovanji, je skušala »znanstveno« dokazati, kaj je dejansko vzrok številnih vojaških samomorov. Anton Brosch, dunajski profesor patološke anatomije in vojaški zdravnik (ki je veliko število samomorov v avstrijski vojski sicer pripisoval mnogonacionalnosti oziroma pomanjkanju homogenosti),²¹ je v svojem delu o vojaških samomorilcih (*Die Selbstmörder – mit besonderer Berücksichtigung der militärischen Selbstmörder und ihrer Obduktionsbefunde*) poskušal pokazati tudi na neločljivo povezanost teh s psihično labilnostjo. Tezo, da za samomori stoji nečloveško ravnanje vojske, je relativiziral, češ da je vojska pač »moška« institucija, kjer mentalno trdni moški nimajo težav, medtem ko tisti šibkejši znajo imeti nevšečnosti z načinom življenja v njej. Na približno 300 primerih obdukcij je skušal samomorilcem »pripisati« številne duševne (in telesne) motnje in s tem vojsko razbremeniti obtožb o

17 *Slovenski narod*, »Državni zbor,« 28. 1. 1893, 2. *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses des Reichsrates 1861–1918*, 189. Sitzung der XI. Session am 26. Jänner 1893, 8757, 8758. Prim. István Deák, *Beyond Nationalism. A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918* (New York, Oxford: Oxford University Press, 1990), 107.

18 *Edinost*, »Državni zbor,« 14. 4. 1894, 2.

19 Ortmayr, »Selbstmord in Österreich,« 210–12.

20 Bonnell, »Explaining Suicide in the Imperial German Army,« 276. Georg von Mayr, »Selbstmordstatistik,« v: J. Conrad et al. (ur.), *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Zv. 6 (Jena: Fischer, 1901), 697–721.

21 Hans Kuttelwascher, »Selbstmord und Selbstmordstatistik in Österreich,« *Statistische Monatsschrift*, Neue Folge 17 (1912): 343, 344. Prim. Peter Melichar in Alexander Mejstrik, »Die bewaffnete Macht,« v: Helmut Rumpfer in Peter Urbanitsch (ur.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band IX: Soziale Strukturen, Teilband 2: Von der Stände- zur Klassengesellschaft* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010), 1317.

šikaniranju in kaznovanju.²² Še bolj se je vojska sklicevala na patološko-anatomsko študijo nemškega zdravnika sodne medicine Hermanna Pfeifferja, ki je dokazoval vzroke samomorov v bolezenskih stanjih vojakov. Njegova raziskava je vojski, ki je njegovo tezo s pridom uporabila, tik pred prvo svetovno vojno prišla še kako prav. Vzroki za samomor po njegovem tako nikakor niso bili plod krutega vojaškega usposabljanja, pač pa so koreninili v patologiji vojakov. Obdukcije, s katerimi so hoteli podkrepiti tezo, so »pokazale«, da imajo samomorilci organske anomalije in da je bila v primerih psihičnih težav vojska večinoma nemočna.²³

Kljub temu ta strategija ni bila pretirano uspešna, saj je časopisje vse pogosteje navajalo krute razmere v vojski. Toda vojska je vseeno krenila v »ofenzivo« in pozivala javnost, naj ne destabilizira vojakov z »napačnimi« informacijami (predvsem s protivojškimi prispevki, ki so vznemirjali nabornike in črnili vojsko kot institucijo). Medtem je na predvečer prve svetovne vojne statistik Hans Kuttelwascher v svoji pregledni analizi (*Selbstmord und Selbstmordstatistik in Österreich*) navajal, da je med letoma 1870 in 1910 v avstro-ogrski vojski samomor storilo 11.976 vojakov (poleg 2891 poskusov samomora). Največ jih je bilo leta 1889 (422), najmanj leta 1873 (197), največ poskusov (134) je bilo leta 1890, najmanj (34) pa leta 1909. Kot je pokazal, je bilo največ samomorov v osemdesetih letih, potem pa je njihovo število proti prelomu stoletja in na začetku 20. stoletja upadlo. Kuttelwascher je prišel do ugotovitve, da je bilo v avstrijski vojski petnajstkrat več samomorov kot sicer med civilno moško populacijo. Avstrija je bila glede vojaških samomorov vseskozi daleč na prvem mestu, največ samomorov je bilo izvršenih v prvem letu služenja, absolutno med vojaki, po številu mož v vojski pa med oficirji. Največ samomorov se je zgodilo iz neznanih vzrokov, potem iz strahu pred kaznijo, nezadovoljstvom v vojski, zaradi ljubezenskih in psihičnih težav. Največ samomorov je bilo v sedemdesetih in osemdesetih letih poleti, od devetdesetih let naprej pozno jeseni ali pozimi, v zadnjem desetletju monarhije pa pozno pomladi. Najmanj samomorov je bilo vseskozi septembra zaradi odpustov in prihoda novih vojakov. Največ vojakov se je ustrelilo, potem obesilo, utopilo, skočilo z višine, se zastrupilo ali zabodlo. Največ samomorov je bilo izvedenih na Češkem, Moravskem, v Notranji Avstriji ter »nemških« delih Koroške in Štajerske (slovenske dežele so bile s samomori v vojski manj obremenjene).²⁴ V zadnjih desetletjih Avstrije je letno storilo samomor povprečno 10,5 vojaka (1,05 ‰) na 10.000 mož, medtem ko je Nemčija beležila štirikrat manjše število samomorov (2,6 vojaka – 0,26 ‰ na 10.000 mož).²⁵

22 Anton Brosch, *Die Selbstmörder – mit besonderer Berücksichtigung der militärischen Selbstmörder und ihrer Obduktionsbefunde* (Wien: Franz Deuticke, 1909).

23 Leidinger, »Suizid und Militär,« 340–58.

24 Kuttelwascher, »Selbstmord,« 338–50.

25 *The Army: Austria-Hungary in its entirety* | *Der Erste Weltkrieg*, pridobljeno 30. 9. 2022, <https://ww1.habsburger.net/en/chapters/army-austria-hungary-its-entirety>.



Podatki o samomorilnem vedenju na Slovenskem so za obdobje pred prvo svetovno vojno skopi in jih najdemo v redkih publikacijah avstrijskih avtorjev. Na Slovenskem je bilo v vojski manj samomorov kot v drugih avstrijskih deželah; že nemški del Koroške ali Štajerske je »postregel« z večjim številom samomorov kot južna dela obeh dežel. Na Kranjskem, ki je bila »de facto« slovenska dežela, je bila situacija sploh drugačna; redki avstrijski pisci dežele sploh niso omenjali kot posebej obremenjene s tem fenomenom. Povprečni samomorilni količnik je bil v osemdesetih letih le 6,8 na 100.000 prebivalcev (leta 1873 celo le 3 na 100.000). Vojaški samomori so bili na Kranjskem prav tako nizki, saj je bila dežela pri »repu« avstrijskih držav.²⁶

A ne glede na to je proti prelomu stoletja časopisje tudi na Slovenskem vedno pogosteje poročalo o samomorih v »domačih« polkih oziroma v polkih, kjer so služili vojaki iz slovenskih dežel. »Bežen« pregled slovenskega in nemškega časopisja v obdobju 1885–1914 na Slovenskem (oziroma v neposredni bližini; Celovec, Gradec, Trst itd.) postreže z okoli 160 poročili o samomorih. Pri največ poročilih, približno 40 odstotkih, je bil vzrok neznan, med znanimi vzroki pa sta prednjačila vojaško nasilje in strah pred kaznijo (približno 20 odstotkov). (Vsekakor je bil pri marsikaterem samomoru z neznanim vzrokom vzrok prav vojaško nasilje ali strah pred kaznijo, tako da je bil odstotek teh še precej višji.) Zanimivo je, da časopisje v šestdesetih in sedemdesetih letih ni poročalo o samomorih med vojaki, pač pa je (precej »skromno«) takšna poročila pričelo objavljati šele sredi osemdesetih let. Do leta 1900 zasledimo na straneh časopisja le dobrih deset primerov samomora. Poročila o prvih samomorih so šele iz srede osemdesetih let. Tik pred božičem leta 1885 se je vojak mariborskega 47. pehotnega polka »na železniški tir pri Mariboru vlegel ravno v trenotju, ko je tovorni vlak prihajal«,²⁷ medtem ko se je v začetku februarja 1886 prav tako v Mariboru »ustrelil poddesetnik Henrik Lindner« (glede na to, da je bil to »že letos v Mariboru četrti samomorivec pri vojakih«,²⁸ je bilo primerov samomora vsekakor več, kot je poročalo časopisje). Naslednji »slovenski« vojaški samomor zasledimo čez tri leta, ko se je v graški kasarni ustrelil 23-letni topniški korporal Florian Tomitsch, sicer doma iz Kočevja.²⁹ V Gradcu se je ubil tudi »kanonir M. Plesej«, ki se je v začetku julija 1895 »malo pred Gradcem ulegel na železnico, ko je vlak šte. 70 blizu drdral«. ³⁰ Čez slabo leto se je v gostilni Senekowitsch v Mariboru ustrelil »vojak deželne brambe Fr. Uller iz Braslovč«, ³¹ Jakob Zorko pa se je kmalu zatem v Celju ustrelil iz strahu pred kaznijo, ker je ukradel vojaške hlače. ³² Ljubljanski dnevnik je medtem pisal, da se »samomori nenavadno vrše, največ v oktobru in novembru. Med samomorilci je največ novincev.

26 Saška Roškar in Alja Videtič Paska (ur.), *Samomor v Sloveniji in svetu* (Ljubljana: elektronska izdaja, 2021), 38.

27 *Slovenski gospodar*, »Samomor vojaka«, 24. 12. 1885, 7.

28 *Slovenski gospodar*, »Samomor pri vojakih«, 4. 2. 1886, 7.

29 *Laibacher Zeitung*, »Selbstmord eines Soldaten«, 16. 9. 1889, 4.

30 *Slovenski gospodar*, »Samomor pri vojakih«, 4. 7. 1895, 6.

31 *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Soldaten«, 21. 6. 1896, 5. *Slovenski gospodar*, »Samomor pri vojakih«, 25. 6. 1896, 9.

32 *Slovenski narod*, »Samomor zaradi vojaških hlač«, 17. 8. 1896, 3.

Vzroki so različni, največ slabo ravnanje z vojaki.«³³ To in strah pred kaznijo sta torej že veljala za »strah in trepet« v avstrijski vojski. Leta 1899, tik pred prelomom stoletja, je bilo v celjski vojašnici storjenih šest samomorov zaradi različnih vzrokov (dezerterstvo, domotožje, odtujenost, strah pred kaznijo, težke vojaške razmere). Vojaki, tako novinci kot naredniki, so samomor največkrat storili s strelnim orožjem ali skočili iz nadstropij vojašnic.³⁴ Eden izmed samomorilcev je bil tudi novinec J. Ljubšina iz Sv. Petra pod Sv. Gorami, ki je 8. oktobra 1899 skočil iz tretjega nadstropja in na kraju samem umrl, samomor pa »učinil vsled domotožja in zdvojenosti.«³⁵ Zaradi domotožja se je čez slab mesec v Brnu ustrelil tudi »infanterist Fran Rojšek iz Rašice na Dolenjskem. Stal je na straži pred ces. namestništvom, naenkrat se je odstranil v bližnji park in si pognal kroglo v prsa.«³⁶

Šele od preloma stoletja so novice o samomori postale »stalnica« tudi v časopisu na Slovenskem. Do prve svetovne vojne je časopisje poročalo o približno 150 samomori »slovenskih« vojakov. Povprečno se jih je ubilo deset na leto, samomori pa so bili v zadnjih petnajstih letih »mirnodobne« Avstrije precej enakomerno razporejeni. Toda javnost je bila vse bolj zaskrbljena nad dogajanjem v vojski. Samomor Frana Zupana, vojaka celovškega 17. pehotnega polka, ki se je v začetku leta 1900 obesil na Križni gori nad Celovcem,³⁷ in infanterista Avgusta Plešivčnika, ki si je v Celju s puško »prestrelil prsi«,³⁸ sicer nista bila nič posebnega. A avstrijsko časopisje je vse pogosteje navajalo, da je za samomore krivo kruto ravnanje nadrejenih. O trpinčenju vojakov so govorila poročila iz Češke (ki je sicer imela največ samomorov med vojaki),³⁹ v »domačih« polkih pa je pozornost zbudil že drugi samomor v celovškem polku v manj kot pol leta. Avtor notice je zapisal, da je »samomor pri 17. pešpolku sedaj skoraj že na dnevnem redu«, in iskal vzroke, ki bi razjasnili dejanje desetnika Viktorja Hauptmanna; ta si je na stranišču »prestrelil vrat, jezik mu je mahal iz ust, in možgani so ležali nekaj na stropu in nekaj na njegovem hrbtu.«⁴⁰ Kljub temu da za skoraj vsak drugi samomor ni bil naveden vzrok, se zdi, da je za marsikaterim takšnim primerom tičal strah pred kaznijo. Vojska je očitno »navila« prakso kaznovanja za prekrške in prestopke. Če je bil vzrok smrti vojaka ljubljanske deželne brambe Janeza Pečnika,⁴¹ vojaka pri mariborskem »nabavnem skladišču« Ruperta Grabnerja⁴² ali pa vojaka tržaškega 97. pehotnega polka Luke Vivoda⁴³ neznan, je bil vzrok samomora pri Josipu Etlu, prostaku 47. goriškega pehotnega polka, prav strah pred kaznijo, saj se je ustrelil, »ker se ga je naznanilo, da je svojemu tovarišu ukradel iz kovčka eno

33 *Slovenski narod*, »Samomori pri vojakih,« 12. 4. 1897, 3.

34 *Domovina*, »Samomor vojaka-novinca,« 29. 9. 1899, 3.

35 *Domovina*, »Samomor vojaka-novinca,« 13. 10. 1899, 3.

36 *Slovenec*, »Samomor vojaka,« 6. 11. 1899, 3.

37 *Slovenec*, »Samomori vojakov,« 23. 1. 1900.

38 *Slovenec*, »Samomor vojaka,« 27. 3. 1900.

39 *Slovenski narod*, »Trpinčenje vojakov,« 9. 5. 1900, 3.

40 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 6. 6. 1900.

41 *Slovenec*, »Ljubljanske novice,« 8. 11. 1900.

42 *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Soldaten,« 11. 10. 1900, 4.

43 *Slovenec*, »Grozen samomor vojaka,« 8. 3. 1901, 3.

krono«. ⁴⁴ Tudi Ivan Kramar iz Kapel pri Brežicah, četovodja v tržaški vojašnici, je junija 1901 storil samomor iz strahu pred kaznijo. ⁴⁵ Zaradi neke poneverbe (in surovega ravnanja s podrejenimi vojaki) je bil v Celovcu nadrejenim naznanjen »računski narednik 7. pešpolka Maričnik«, ki se je »vsled tega naznanila [...] koj potem vstrelil in bil takoj mrtev«. ⁴⁶ Podoben primer je bil samomor lovca Antona Rekarja. »Rojen Kranjec«, ki se je ustrelil na Predelu, se je »preiskavi odtegnil s smrtjo«, potem ko so nekemu vojaku »zginile tri krone«. ⁴⁷ Strah pred kaznijo je »preganjal« Andreja Viherja, vojaka kranjskega »lovskega bataljona št. 7«, ki je »pri vajah na Notranjskem dne 3. avgusta« 1901 dezertiral in se dober mesec kasneje ustrelil »v nekem gozdu pri Št. Petru«. ⁴⁸ Najverjetneje je tudi pri računskem naredniku ljubljanskega 17. pehotnega polka Karlu Starklu, sicer Mariborčanu, pristojnem v Krškem, bilo v ozadju kaj »tehtnega«, toda to so bile zgolj domneve, saj nihče ni upal potrditi, »kaj ga je napotilo« v smrt. ⁴⁹ Iz neznanega vzroka se je »v podstrešju vojašnice lovcev« v Beljaku konec leta 1901 obesil Karol Goltes, »doma iz krškega okraja«, ⁵⁰ ali pa J. Muhr »v celjski brambovski vojašnici«. ⁵¹ Čeprav se je število samomorov tudi v avstrijski vojski zmanjševalo, pa je statistika še zmeraj beležila visoke številke; za leto 1901 denimo 313 samomorov in 62 poskusov samomora. ⁵²

Strah pred kaznijo je bil vse pogostejše navajan kot vzrok za samomor pri vojakih. »V vojašnici 27. pešpolka« v Ljubljani se je »s službeno puško ustrelil nadkuhar Anton Fetscher«, za katerega se je govorilo, »da se je zbal neke kazni, katero je imel pričakovati«. ⁵³ V tržaški »vojašnici Campo Marzio« je iz »strahu pred strogo kaznijo sklenil končati mlado svoje življenje« tudi dvaindvajsetletni vojak Fran Keber iz Gorice. ⁵⁴ Če vzroki samomorov častniškega sluga iz celovške vojašnice Ign. Coljkre, ki se je ustrelil zaradi ljubezni, ⁵⁵ topničarja Ettla, prav tako iz Celovca, ki se je ubil »s samokresom« zaradi »denarne zadrege«, ⁵⁶ Franca Ziglerja, ki se je ustrelil v goriški vojašnici, ⁵⁷ Joh. Reuterja »iz Ljubna na Štajerskem«, ki se je ustrelil »v vojašnicah v Metelkovih ulicah«, ⁵⁸ niso bili neposredno povezani s kaznijo, to seveda ne pomeni, da je vojska sprostila svoje vzvode prisile. Nasprotno. Časopisje je vse bolj »vrtalo« in iskalo vzroke, zakaj je bila avstrijska vojska po številu samomorov daleč pred vsemi. Pisalo je, da pride »na 10.000 vojakov [...] na Angleškem 2,06, v Franciji 3,33, v Italiji 4,07, v Nemčiji 6,33 in v Avstro-Ogrski celo 12,53 samomorilcev«, še sploh ob

44 Slovenec, »Samomor vojaka«, 10. 5. 1901, 3.

45 Slovenec, »Samomor vojaka«, 19. 6. 1901, 3.

46 Slovenec, »Samomor vojaka«, 15. 7. 1901, 3.

47 Slovenec, »Samomor vojaka«, 20. 8. 1901, 3.

48 Slovenski narod, »Samomor«, 14. 9. 1901, 4.

49 Slovenski narod, »Samomor vojaka«, 14. 10. 1901, 3.

50 Slovenec, »Samomor vojaka«, 31. 10. 1901, 5.

51 Slovenec, »Samomor vojaka«, 21. 12. 1901, 5.

52 Slovenski narod, »Samomori vojakov«, 13. 1. 1902, 3.

53 Slovenski narod, »Samomor vojaka«, 25. 1. 1902, 4.

54 Slovenec, »Tragičen samomor vojaka«, 5. 2. 1902, 3.

55 Slovenec, »Samomor vojaka«, 13. 5. 1902, 3.

56 Slovenec, »Samomor vojaka«, 16. 12. 1902, 4.

57 Slovenec, »Samomor vojaka«, 7. 1. 1903, 3.

58 Slovenski narod, »Samomor vojaka«, 13. 2. 1903, 3.

dejstvu, da »odpade na 10.000 ljudi obojega spola v Nemčiji 2,71, na Francoskem 1,87, v Avstro-Ogrski pa le 1,63 samomorov«. ⁵⁹ Že samomor Štefana Balijskega, ki se je marca 1903 ustrelil »s puško v srce«, ⁶⁰ razkriva, da je bilo nasilje v vojski stvar vsakdana in da so ga zgolj najodpornější zmogli tolerirati. »Nam se je že dlje časa čudno zdelo, da se v Ljubljani toliko vojakov ustrelilo, a zanesljivo se ni dalo nikdar izvedeti, kaj je bil vzrok samomoru,« je pisal ljubljanski dnevnik. Balijski je v pismu materi namreč razkril vzrok svoje smrti in tudi pokazal na razmere, ki so bile v vojski pogoste. Za vse naj bi bil kriv »moj korporal Pichler, [...] ker on je bil tako dolgo z menoj dober, dokler sem ga častil, sedaj pa mi ni več za živeti, toliko me sekira«. Časnik je nadaljeval, da »to preprosto pismo razodeva, kaj je moža gnalo v smrt in izraz ‚sekirati‘ ne pomeni drugzega kakor terpinčiti. Vojaki se sploh bridko pritožujejo zaradi grdega ravnanja in prav Štefan Balijski se je nedavno tega izrazil, da, kadar zmanjka podčastnikom denarja in so vsled tega prisiljeni držati se vojašnice, tedaj trpi vojaštvo kar nečuveno.« ⁶¹

Kljub vse številnejšim navedbam in dokazom glede surovega ravnanja nadrejenih v vojski se zadeve niso kaj dosti premaknile na bolje. Z drugimi besedami – število samomorov se je sicer v primerjavi z osemdesetimi leti 19. stoletja, ko je stanje eskaliralo, nekoliko znižalo (a je bilo še vedno daleč od tega, da bi se Avstrija lahko primerjala z ostalimi evropskimi državami), zviševalo pa se je število samomorov, ki so bili posledica nasilja (oziroma strahu pred kaznijo). Sicer je časopisje še zmeraj poročalo o samomorih, pri katerih vzrok ni bil znan (na primer narednik mariborskega pehotnega polka deželne brambe št. 26 Franz Kranner, ⁶² Gregor Kutnik, ki se je ustrelil v Trbižu, ⁶³ prostak »brambovskega pešpolka št. 27« Anton Fijavs iz Loč, ki se je ustrelil v ljubljanski cukrarni na Poljanskem nasipu, ⁶⁴ četovodja »c. in kr. pešpolka št. 97« Josip Arko). ⁶⁵ Za Ivana Koširja, ki se je vrgel iz petega nadstropja ljubljanske cukrarne, ⁶⁶ in Janeza Krajška iz Trbovelj, ki je vojaščino služil v Pulju, ⁶⁷ prav tako ni bilo oprijemljivih dokazov glede smrti. Tudi za Josefa Drobniča iz ljubljanskega pehotnega regimenta deželne brambe št. 27 ⁶⁸ in Štefana Schwarza, prostaka tržaškega pehotnega polka št. 97, ⁶⁹ je časopisje marca 1904 zgolj suhoparno navajalo kraj in čas smrti. Zato pa se je »v pijanosti vsled strahu pred kaznijo, ker je izostal čez dovoljen čas«, v Celovcu ustrelil Viktor Moser, ⁷⁰ v Gradcu pa »vsled strahu pred kaznijo [...] poddesetnik 7. pešpolka Jožef Novak«. ⁷¹ V strahu so živeli tudi dezertarji, ki so lahko

59 *Slovenec*, »Samomori vojakov,« 21. 3. 1903, 6.

60 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 27. 3. 1903, 3.

61 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 28. 3. 1903, 4.

62 *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Feldwebels,« 21. 4. 1903, 4. *Pettauer Zeitung*, »Selbstmord eines Feldwebels,« 26. 4. 1903, 4.

63 *Slovenec*, »Samomor vojaka,« 3. 6. 1903, 3.

64 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 3. 8. 1903, 3.

65 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 12. 8. 1903, 3.

66 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 18. 12. 1903, 3.

67 *Slovenski gospodar*, »Samomor vojaka,« 14. 1. 1904, 3.

68 *Laibacher Zeitung*, »Selbstmord eines Soldaten,« 16. 3. 1904, 4.

69 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 24. 3. 1904, 4.

70 *Slovenec*, »Samomor vojaka,« 15. 3. 1904, 3.

71 *Slovenec*, »Samomor vojaka,« 30. 3. 1904, 3.

le upali, da jih vojska ne ujame, saj je v takšnem primeru sledila huda kazen. Dezerterja V. Martinka, ki je pobegnul iz tržaške vojašnice, je tako na pošti, kamor je prišel po neko pošiljko, »pričakal redar ter zagrabil. Martinek je v hipu potegnil revolver, in dasi ga je redar udaril s sabljo po roki, vendar si je pognal kroglo v usta ter vsled tega v bolnišnici umrl.«⁷² Tudi dezerter Josip Burger, »ki je nedavno dezertiral iz Celovca«, se je obesil.⁷³ V strahu pred kaznijo se je v ljubljanski domobranski vojašnici »ustrelil proti srcu [...] vojak 27. pešpolka Franc Haberl«,⁷⁴ ravno tako Ferdinand Skubic iz šempetrške kasarne.⁷⁵ Zaradi pritiskov in prehudih obremenitev si je življenje vzel tudi četovodja 47. mariborskega pehotnega polka Josef Germ iz Radvanja pri Mariboru. Njegov nadrejeni, stotnik Mayer, naj bi mu nalagal preveč dela, občasno ga je tudi šikaniral in nad njim izvajal psihični pritisk.⁷⁶

Strah pred kaznijo ali nasilje (izživljanje) nadrejenih je pred prvo svetovno vojno postal glavni razlog za prezgodnjo smrt številnih vojakov in oficirjev. Seveda je časopisje v enaki meri poročalo tudi o primerih, kjer je bil vzrok drugje (ali pa neznan). A vendarle se zdi, da je vojska postajala vse bolj avtoritarna, da je »tonila« v kazanju premoči nad navadnimi vojaki, ki so pogosto pristali daleč proč od sveta (oziroma okolja), ki so ga dotlej poznali. »Samomori med vojaštvom se v zadnjem času strahovito množe. [...] Kaj je vzrok tem tako strahovito se množočim samomorom? Kdor razmere količkaj pozna, ve, da je teh samomorov ponajveč krivo nečloveško ravnanje z moštvom s strani posameznih častnikov.«⁷⁷ Takšne in podobne zgodbe izživljanja in prezence vojaške avtoritete so bile v letih pred prvo svetovno vojno na straneh časopisov že kar pogoste. Julija 1907 se je na Ptuj ustretil vojak Friedrich, ker je »ostal čez dovoljeni čas zunaj«. ⁷⁸ Jakob Vogrin iz Maribora se je ustrelil v prsi zaradi kazni, »ki so mu jo naložili«, ker »nekega častnika v pijanosti ni pozdravil, ampak mu vrhutega priložil še par klofut, ko ga je ta ustavil«. ⁷⁹ Potem ko se je v Kobaridu ustrelil narednik Fran Peter, je ljubljanski časnik ugotavljal, da so tudi v tem primeru samomor povzročile »šikane, katerim je bil izpostavljen nesrečnež. [...] Stotnik Darnhofer ga ni mogel trpeti. Zato ga je šikaniral na vse mogoče načine, da je bil Peter često ves obupan in da je mnogokrat tožil, da mu je življenje vsled neprestanih šikan postalo neznošno in da mu končno ne bo preostalo drugega, kakor napraviti konec življenju.«⁸⁰ V Gorici sta se hotela obesiti »v vojašnici dva vojaka 47. polka zaradi trpinčenja«, ⁸¹ a so ju še pravočasno rešili. »Vzrok poskušene samomora je prevelika strogost in sitno nadlegovanje od strani predstojnikov-podčastnikov.«⁸² Zaradi kazni, »15 dni zapora«, se je v celjski domobranski vojašnici v začetku leta 1908 »obesil nek vojak.

72 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka-beguna«, 26. 4. 1904, 4.

73 *Slovenski narod*, »Samomor«, 11. 5. 1904, 4.

74 *Slovenec*, »Samomor vojaka«, 22. 6. 1904, 3.

75 *Laibacher Zeitung*, »Selbstmord eines Soldaten«, 13. 6. 1905, 3.

76 *Arbeiterwille*, »Der Soldatenselbstmord in Marburg«, 15. 11. 1905, 7, 8.

77 *Slovenski narod*, »Zopet samomor vojaka«, 21. 6. 1907, 3.

78 *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Majors«, 26. 7. 1906, 4.

79 *Slovenski narod*, »Poskušeni samomor vojaka«, 22. 8. 1906, 3.

80 *Slovenski narod*, »Zopet samomor vojaka«, 21. 6. 1907, 3.

81 *Slovenski narod*, »Samomori vojakov v Gorici?«, 24. 7. 1907, 3.

82 *Slovenski narod*, »O samomorih vojakov v Gorici«, 30. 7. 1907, 3.

[...] Šel se je napit, potem pa se je na motvoz obesil. Reveža so še pravočasno rešili in spravili v bolnišnico.«⁸³

Kljub temu da je zadevo problematiziral že državni zbor, so se podobne zgodbe vrstile vse do izbruha prve svetovne vojne.⁸⁴ Trpinčenje je novembra 1908 občutil vojak Stark, ki se je »v Gorici na Gradu vrgel iz drugega nadstropja [...] baje radi tega, ker ga je neki korporal vedno trpinčil.«⁸⁵ »Obžalovanja vredno je, da se kljub vsem ministrovim izjavam še vedno dogajajo takšni primeri,« je februarja 1909 komentiral mariborski nemški list ob navajanju enaindvajsetletnega vojaka infanterista Franza Kummerja iz Dietersdorfa, iz okraja Feldbach, ki je vojaščino služil v Mariboru in storil samomor zaradi šikaniranja nadrejenih.⁸⁶ Franz Kumeritsch, vojak mariborskega pehotnega polka deželne brambe št. 26, je storil samomor, ker mu je grozil petnajst-dnevni zapor.⁸⁷ V Celovcu se je ustrelil »neki korporal kranjskega pešpolka št. 17. Storil je samomor, ker so ga tako šikanirali, da mu ni bilo več prestatati.«⁸⁸ Iz strahu pred kaznijo, ker je krepko prekoračil izhod, se je ustrelil četovodja mariborskega pehotnega polka deželne brambe št. 26.⁸⁹ Tudi vojak novinec Anton Dernovšek, »doma iz Medvod na Kranjskem«, se je obesil »na dvorišču vojašnice v Gorici. [...] Baje so ravnali prestrogo ž njim. [...] Pravijo, da so med podčastniki skoraj sami Nemci, ki delajo z vojaki, kakor se jim zljubi.«⁹⁰

Medtem je vojska kljub določili iz leta 1875, ki je pogreb za vojake samomorilce, razen za zločince, dopuščalo z vojaškimi častmi in cerkvenim spremstvom,⁹¹ temu tik pred vojno vse bolj nasprotovala⁹² (v več primerih tudi duhovniki vojaka samomorilca niso želeli cerkveno pokopati).⁹³ To pa seveda ni zmanjšalo števila samomorov. Časopisje na Slovenskem je v letih 1910–14 še zmeraj beležilo veliko število samomorov. V številnih primerih je bil vzrok neznan,⁹⁴ toda nasilje in strah vojakov pred kaznijo sta bila še zmeraj na prvem mestu. Da bi ubežal kazni, je v mariborskem pehotnem polku deželne brambe št. 26 storil samomor Josef Speletz iz Slovenske Bistrice.⁹⁵ Podobno je ravnal »lovec 2. stotnije lovskega bataljona« v Celovcu Josip Čmulik, ki je bil »zaprt zaradi razgrajanja in se je obesil zaradi mržnje do vojaškega stanu in iz strahu pred kaznijo, ki ga je čakala zaradi raznih izgredov.«⁹⁶ Prav tako zaradi naveličanosti se je »v topničarski vojašnici v Beljaku ustrelil v pričo svojih tovarišev topničar

83 *Domovina*, »Samomor vojaka,« 8. 1. 1908, 2.

84 Prim. Leidinger, »Suizid und Militär,« 352–58.

85 *Slovenski narod*, »Poskušen samomor vojaka,« 19. 11. 1908, 3.

86 *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Soldaten,« 4. 2. 1909, 5.

87 *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Landwehrmannes,« 5. 6. 1909, 6.

88 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 23. 6. 1910, 2.

89 *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Zugführers,« 2. 7. 1910, 6.

90 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 26. 10. 1910, 3.

91 Kuttelwascher, »Selbstmord,« 339, 340.

92 Leidinger, »Suizid und Militär,« 356.

93 Npr. *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Soldaten,« 20. 7. 1909, 13.

94 Npr. *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Landwehrsoldaten,« 17. 12. 1910, 5. *Slovenski narod*, »Poskušen samomor vojaka,« 27. 11. 1911, 4. *Slovenski narod*, »Samomor vojaka,« 6. 3. 1912, 4.

95 *Grazer Tagblatt*, »Soldatenselbstmord,« 15. 7. 1912, 3.

96 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka v zaporu,« 12. 4. 1912, 2.

Val. Krebs«. ⁹⁷ Iz strahu pred kaznijo se je v Gorici »ustrelil s puško domobranec Fran Aknič iz Kočevja«. ⁹⁸ Tudi Viktor Moser je, sicer v pijanosti, izvršil samomor iz strahu pred kaznijo, saj je »prišel zvečer eno uro prepozno domov«. ⁹⁹ Velikonočni dopust je »prekoračil za 24 ur« lovec Bregant in »skočil v Gorici pod vlak južne železnice«. ¹⁰⁰ Podobno se je zgodilo Ludviku Dombu, lovcu celovškega 19. lovskega bataljona, ki se je zastrupil v gostilni »Zur Lokomotive«, potem ko se je vrnil z dopusta »en dan prepozno, češ da je mati na smrtni postelji. Ker tega ni mogel dokazati, so mu zapretili s kaznijo. Mož se je tako prestrašil, da je pobegnil iz vojašnice, delj časa okrog popival, nato pa se je [...] zastrupil.« ¹⁰¹

Leto 1913 je bilo v poročilih časopisja na Slovenskem sploh izredno »bogato« z novicami o samomorih vojakov. Do velikonočnih praznikov se jih je ubilo vsaj osem, do konca leta pa še dvakrat več. Skupaj jih je bilo v tem letu, po poročilih, okrog 25. Junij in julij sta bila še posebej »na udaru«; iz strahu pred kaznijo so se ubili Paul Malinek, četovodja mariborskega pionirskega (inženirskega) bataljona, ¹⁰² potem Hermann Suppanz in Franz Kaschuba, oba iz mariborskega pehotnega polka deželne brambe št. 26, ¹⁰³ »na Grivi v bližini vojašnice v Kanalu [so našli] ustreljenega vojaka 4. stotnije tamošnjega lovskega bataljona«, Kovača iz Ljubljane, ki se je »ustrelil ob 4. zjutraj«, vzrok pa je bil »bržkone strah pred kaznijo, ker je bil Kovač 6 dni brez dovoljenja na dopustu na svojem domu«. ¹⁰⁴ Za konec je tukaj še primer Josipa Sorča, dvaindvajsetletnega novince, ki je bil »uvrščen med planince, doma iz Bovškega«. Njegov samomor lepo odraža ravnanje in stališče vojske na predvečer prve svetovne vojne, ko se je, kot smo omenili zgoraj, posluževala svojih pravil in samomorilcem ob pogrebu ni več »privoščila« vojaških časti. »O vzrokih samomora se govori mnogo, večina tudi, da fant ni mogel prenesti tiste strogosti in ravnanja z vojaki novinci. Sorča so pokopali brez običajnih vojaških časti. To se je zgodilo na brzozjavni ukaz vojnega ministrstva z dodatkom, da ostane ta ukaz v veljavi za vse vojaške samomorilce!« ¹⁰⁵

Toda ta ukaz ni dolgo zdržal. Čez dobrega pol leta se je začela vélika vojna, ki je dodobra premešala vse karte, ob njenem koncu pa je bilo konec tudi z dvojno monarhijo.

97 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka«, 17. 1. 1913, 3.

98 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka«, 12. 2. 1913, 5.

99 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka«, 18. 2. 1913, 2.

100 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka«, 28. 3. 1913, 3.

101 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka«, 1. 4. 1913, 3.

102 *Marburger Zeitung*, »Selbstmord eines Zugführers«, 12. 6. 1913, 2.

103 *Deutsche Wacht*, »Selbstmord eines Infanteristen«, 9. 7. 1913, 5. Arbeiterwille, »Wieder ein Soldatenselbstmord«, 11. 7. 1913, 3.

104 *Slovenski narod*, »Samomor vojaka iz Ljubljane«, 16. 7. 1913, 3.

105 *Slovenski narod*, »K samomoru vojaka Sorča«, 5. 11. 1913, 2.

Viri in literatura

Časopisje

- *Allgemeine Militär-Zeitung*, 1891.
- *American Medical Monthly*, 1858.
- *Arbeiterwille*, 1905, 1913.
- *Das Vaterland*, 1891.
- *Deutsche Wacht*, 1913.
- *Die Gegenwart*, 1888.
- *Domovina*, 1899, 1908.
- *Edinost*, 1894.
- *Grazer Tagblatt*, 1912.
- *Laibacher Zeitung*, 1889, 1904, 1905.
- *Marburger Zeitung*, 1891, 1900, 1903, 1906, 1909, 1910, 1913.
- *Militär-Zeitung*, 1881, 1894.
- *Pettauer Zeitung*, 1903.
- *Slovenec*, 1899, 1900–1904.
- *Slovenski gospodar*, 1885, 1886, 1895, 1896, 1904.
- *Slovenski narod*, 1893, 1896, 1897, 1900, 1901–1904, 1906–1908, 1910–1913.
- *Statistische Monatschrift*, 1892.

Literatura

- Bonnell, Andrew G. »Explaining Suicide in the Imperial German Army.« *German Studies Review* 37, št. 2 (2014): 275–95.
- Brosch, Anton. *Die Selbstmörder - mit besonderer Berücksichtigung der militärischen Selbstmörder und ihrer Obduktionsbefunde*. Wien: Franz Deuticke, 1909.
- Deák, István. *Beyond Nationalism. A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Kästner, Alexander. »‘Desertionen in das Jenseits.’ Ansätze und Desiderate einer militärhistorischen Suizidforschung für die Frühe Neuzeit.« *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit* 11, št. 2 (2007): 85–111.
- Kuttelwascher, Hans. »Selbstmord und Selbstmordstatistik in Österreich.« *Statistische Monatschrift, Neue Folge* 17 (1912): 267–350.
- Leidinger, Hannes. »Suizid und Militär.« V: Laurence Cole, Christa Hämmerle in Martin Schutz (ur.). *Glanz – Gewalt – Gehorsam. Militär und Gesellschaft in der Habsburgermonarchie (1800 bis 1918)*, 337–58. Essen: Klartext Verlag, 2011.
- Longuet, R. »Le suicide dans les armées européennes.« *Archives de médecine et de pharmacie militaires* (1891): 435–53.
- Lughofer, Johann Georg. »Soldaten sind Selbstmörder: der suizidale Kriegsheld in der österreichischen Literatur.« *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik* 32 (2018): 37–52.
- Masaryk, Thomas Garrigue. *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung*. Wien: Verlag von Carl Konegen, 1881.
- Mayr, Georg von. »Selbstmordstatistik.« V: J. Conrad, et al., (ur.). *Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Zv. 6*, 697–721. Jena: Fischer, 1901.
- Melichar, Peter in Alexander Mejstrik, »Die bewaffnete Macht.« V: Helmut Rumppler in Peter Urbanitsch (ur.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band IX: Soziale Strukturen, Teilband 2: Von der Ständezur Klassengesellschaft*, 1263–326. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010.

- Ortmayr, Norbert. »Selbstmord in Österreich 1819–1988.« *Zeitgeschichte* 17 (1990): 209–25.
- Platter, Julius. »Über den Selbstmord in Österreich in den Jahren 1819–1872.« *Statistische Monatschrift* 2 (1876): 97–107.
- Rehfish, Eugen. *Der Selbstmord*. Berlin: Fischer's medizinische Buchhandlung, 1893.
- Roškar, Saška in Alja Videtič Paska (ur.). *Samomor v Sloveniji in svetu*. Ljubljana: elektronska izdaja, 2021.
- Schimmer, Gustav Adolf. *Biotik der k. k. österreichischen Armee im Frieden*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1863.

Spletni viri

- *The Army: Austria-Hungary in its entirety | Der Erste Weltkrieg*. Pridobljeno 30. 9. 2022. <https://ww1.habsburger.net/en/chapters/army-austria-hungary-its-entirety>.

Statistični viri

- Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses des Reichsrates 1861–1918. 189. Sitzung der XI. Session am 26. Jänner 1893.

Filip Čuček

MILITARY SUICIDES IN AUSTRIA FROM THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY UNTIL WORLD WAR I (WITH SOME SLOVENIAN EXAMPLES)

SUMMARY

In the second half of the 19th and the beginning of the 20th century, Austria may not have been at the forefront of civilian suicide rates on the European continent, but it was always the worst by far in terms of military suicides. Unlike Prussia (and some other German principalities), which had already started publishing military suicide analyses in the 18th century, the first analytical data for Austria did not become available until as late as the middle of the 19th century. Initial findings suggested that suicide rates increased significantly during the neoabsolutist period. However, the leading cause of suicides soon became apparent: the brutal treatment of recruits by their superiors. Towards the end of the century, the authors of various theories regarding suicide were becoming increasingly unanimous: the fear of punishment and the dissatisfaction with military life represented the leading factors in a soldier's decision to end his life, especially if he had come from a completely different environment and was thus unaccustomed to the harshness of the military life, poor living conditions, etc. Of course, we must also consider the individuals' mental state, which could not be determined

during recruitment. The final straw leading to the decision to commit suicide in the Army was undoubtedly the strict (and brutal) military discipline because when a soldier committed an offence, he was aware that he would be punished and also knew what sort of punishment he could expect.

Towards the turn of the century, military discipline became increasingly severe, and information about the cruel treatment of soldiers slowly leaked into the public. Meanwhile, as of the 1890s, the number of suicides in the Austrian Army started to decline, although the civilian suicide rate in the Monarchy was constantly increasing. However, at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the numbers were still considerable. The more and more frequent reports about the superiors' cruel treatment of soldiers in the Army became increasingly disturbing. Between 1907 and 1914, a series of parliamentary inquiries denounced the inhumane treatment of soldiers, and the periodical press also reported on the increasingly frequent abuses in the Army. The military authorities tried to avoid the accusations and attempted to portray suicides as pathological. To protect itself against such allegations, the military therefore sought to scientifically prove what was actually causing such a substantial number of military suicides. However, this strategy was not very successful, as the press more and more frequently underlined the harsh conditions in the Army. The military nevertheless went "on the offensive" and urged the public not to destabilise soldiers with "misinformation" (referring especially to the anti-military articles that supposedly upset the recruits and slandered the Army as an institution).

The information on suicidal behaviour in the Slovenian provinces before World War I is scarce and can only be found in a few publications written by Austrian authors. Suicides in the Army were less frequent in the Slovenian territory than in the other Austrian provinces. For example, even the German parts of Carinthia and Styria had more suicides than the southern parts of these regions. In Carniola, which was "de facto" a Slovenian land, the situation was completely different: the few Austrian writers did not even mention this province as particularly burdened by this phenomenon. Nevertheless, towards the turn of the century, newspapers in Slovenia also increasingly reported on suicides in "Slovenian" regiments or in the companies where soldiers from the Slovenian provinces served. A cursory glance at the Slovenian and German press reveals some 160 reports of suicides in the period between 1885 and 1914 in the Slovenian lands or their immediate vicinity (Klagenfurt, Graz, Trieste, etc.). Interestingly, in the 1860s and 1870s, newspapers had not reported on suicides among soldiers. They started publishing such reports rather modestly as late as the mid-1880s, while after the turn of the 19th century, news about suicides became a "constant feature", also in the newspapers published in the Slovenian territory.